

РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 374.025

DOI <https://doi.org/10.26661/2522-4360-2021-1-1-01>

ГУРТОК ЯК ОСНОВНА ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ПОЗАШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ

Ворона Л. І.

*кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри педагогіки*

*Луганський національний університет імені Тараса Шевченка
пл. Гоголя, 1, Старобільськ, Луганська область, Україна
orcid.org/0000-0001-9878-6547
voronali@ukr.net*

Ключові слова: *позашкілля,
позашкільна освіта, заклади
позашкільної освіти,
позашкільна робота, гурток,
гурткова робота.*

У статті проведено аналіз дефініції «гурток» та розкрито теоретичні й методичні засади гурткової роботи. Автор акцентує увагу на тому, що саме гуртки посідають важливе місце в позашкільній діяльності. Саме гурткова робота є основною формою освітнього процесу в закладах позашкільної освіти. Гурток у позашкільні має великі можливості у соціалізації дітей та підлітків.

Автор зосереджує увагу на актуальності вивчення питання гурткової роботи в закладах позашкільної освіти, що зумовлена потребою впровадження в організацію роботи гуртка інноваційних та інтерактивних методів навчання, ігрової діяльності. Гурткова робота має великий потенціал для організації навчання, виховання та дозвілля, розвитку здібностей і вмій дітей у вільний від навчання час та спрямовується на забезпечення потреб особистості у творчій самостійній діяльності за інтересами, стимулювання її творчого самовдосконалення та задоволення потреб дітей і молоді в особистісному й професійному самовизначенні відповідно до їх задатків і здібностей.

Сучасна гурткова робота – це освітній процес, що дає можливість реалізувати замовлення особистості – бути всебічно розвинутою, креативною, мобільною, обізнаною, пристосованою до життя. Гурток – креативне середовище, що виховує та є мотиваційним фактором постійної спрямованості на творчість, сприяє формуванню в учнів мотивації до творчого самовираження як життєтворчості, гарантує позитивну емоційну насиченість освітньої діяльності, її орієнтацію на цінності та запити учнів; забезпечує активне співробітництво та співтворчість суб'єктів педагогічної взаємодії, взаєморозвиток педагога та вихованців. Виокремлено мету гурткової роботи – задовольняти потребу й цікавість дитини до певного виду діяльності, підтримувати та розвивати задатки, загальні та спеціальні здібності, активізувати творчість, своєчасно виявляти обдарованість, здійснювати допрофесійну підготовку.

A GROUP AS BASIC FORM OF ORGANIZATION OF EDUCATIONAL PROCESS IS IN OUT-OF-SCHOOL EDUCATION

Vorona L. I.

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Lecturer at the Department of Pedagogy
Luhansk Taras Shevchenko National University
Gogolia avenue, 1, Starobilsk, Luhansk region, Ukraine
orcid.org/0000-0001-9878-6547
voronali@ukr.net*

Key words: *out-of-school, out-of-school education, establishments of out-of-school education, out-of-school work, group, group work.*

The article analyzes the definitions of “circles” and reveals the theoretical and methodological principles of group work. The author emphasizes that it is the clubs that occupy an important place in extracurricular activities, it is group work that is the main form of the educational process in out-of-school education institutions. The out-of-school group has great opportunities in the socialization of children and adolescents. The author focuses on the relevance of studying the issue of group work in out-of-school education, which is due to the need to introduce into the organization of the circle innovative and interactive teaching methods, play activities. Group work has great potential for the organization of education, upbringing and leisure, development of abilities and skills of children in their free time and is aimed at meeting the needs of the individual in creative independent activities, stimulating his creative self-improvement and meeting the needs of children and youth in personal and professional life, self-determination according to their inclinations and abilities. Modern group work is an educational process that allows you to fulfill the orders of the individual – to be fully developed, creative, mobile, knowledgeable, adapted to life. Circle – a creative environment that educates and is a motivating factor for a constant focus on creativity, promotes the formation of students’ motivation for creative self-expression as creativity, guarantees a positive emotional saturation of educational activities, its focus on values and demands of students; provides active cooperation and co-creation of subjects of pedagogical interaction, mutual development of the teacher and pupils. The purpose of group work is to satisfy the child’s need and interest in a certain type of activity, to support and develop talents, general and special abilities, to intensify creativity, to show talents in a timely manner, to carry out pre-professional training.

Постановка проблеми. У процесі розвитку позашкільля набуло значного наукового інтересу та напрацювань, а його досвід потребує дослідження. Воно задекларувало себе невід’ємною частиною цілісної системи освіти в Україні. Вагоме значення у вихованні молодого покоління, поглибленні знань учнів, розвитку їхніх творчих здібностей належить фахово організованому освітньому процесу в закладах позашкільної освіти. Основою організації такої діяльності у закладах позашкільної освіти є гурткова робота. Діяльність у гуртках сприяє розвитку інтересу учнівської молоді до різних напрямів творчості та креативності, навіть учні з низькою успішністю та поганою поведінкою змінюються на краще, у багатьох із них виявляються здібно-

сті, проявляється ініціатива. У гуртках різних напрямів поєднується індивідуальна творчість роботи кожного учня з колективною. Робота організовується так, щоб у підлітків виховувалось почуття відповідальності за колектив та за доручену справу. Навчання в гуртках є одним із дієвих методів розвитку креативної особистості. Гурткова робота у закладах позашкільної освіти є основою освітнього процесу. Це один із найефективніших шляхів розвитку творчої спрямованої особистості. Проблема своєчасного виявлення інтересів, здібностей і нахилів дітей, формування творчих здібностей нині є актуальною, а значить і організація та функціонування гуртків різного спрямування у закладах позашкільної освіти потребує окремої уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У сучасних педагогічних дослідженнях зазначено, що відповідно до методології шкільної практики майже всі школи мають налагоджену систему роботи позаурочних гуртків. У науці ведуться актуальні обговорення щодо методів вдосконалення та форм організації системи гурткової роботи, про це зазначається у роботах Л.В. Балабіна, Л.М. Бондаренко, В.В. Вербицького, В.І. Кириченко, О.М. Кривенко, О.В. Литовченко, Т.П. Сороки, Б.В. Струганець, О.О. Шрамко та інших. Більшість з них акцентують увагу на свободі вибору змісту, форм, засобів, методів позакласної роботи педагога у гуртковій роботі, ніж у разі проведення звичайного уроку. Зазначають, що якраз гурткова робота у закладі освіти є популярною формою організації життєдіяльності і становить невід'ємну частину освітнього процесу. І вона є найефективнішим шляхом формування життєво компетентної, творчо спрямованої особистості у контексті вчасного виявлення інтересів, здібностей дітей, розвитку креативності – базової якості навчально-виховного процесу.

Мета статті – провести аналіз дефініції «гурток» та встановити особливості організації освітнього процесу гурткової роботи у закладах позашкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. З часів виникнення та розвитку система позашкільної освіти проходить тривалий шлях реформ та змін від дитячих майданчиків, клубів до різних форм і типів сучасних центрів дитячо-юнацької творчості: багатoproфільних закладів позашкільної освіти, станцій юних техніків, еколого-натуралістичних центрів, закладів художньо-естетичного спрямування, підліткових клубів за місцем проживання, дитячо-юнацьких спортивних шкіл, закладів національно-патріотичного спрямування тощо. Заклади позашкільної освіти забезпечують організацію позашкільної роботи з учнівською молоддю; організують їх дозвілля; надають знання, формуючи вміння та навички за інтересами; задовольняють потреби особистості у творчій самореалізації та інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток; ведуть підготовку до активної професійної та громадської діяльності; створюють умови для соціального захисту та організації змістовного дозвілля відповідно до здібностей, обдарувань та стану здоров'я вихованців, учнів і слухачів. Пріоритетним завданням позашкільних навчальних закладів є створення умов, щоб підростаюча особистість у будь-який момент свого життя відчувала себе не виконавцем чи спостерігачем, а справжнім творцем життєвої позиції, що повністю відповідає за свої вчинки [4].

Заклади позашкільної освіти мають особливе значення у загальній структурі освітньої системи країни. Цінність закладів позашкільної освіти полягає в тому, що вони посилюють варіативний складник програм загальної середньої освіти і, спираючись на індивідуальні особливості та інтереси дитини, можуть цілеспрямовано впливати на розвиток обдарованості, розкриття творчого потенціалу, формування екологічного світогляду, екологічного мислення, екологічної культури, моралі, етики молодого покоління, стають для дітей школою самовдосконалення, місцем вибору життєвого шляху, накреслення особистісних планів і цілей, набуття досвіду їх здійснення. Вивчення сучасного стану роботи позашкільних закладів освіти доводить, що реалізація творчого потенціалу і самовизначення дитини можлива в закладі, в якому створюються умови для найвищого – творчого рівня використання учнями вільного часу. Заклади позашкільної освіти, на відміну від шкіл, не працюють за стабільними планами та програмами. Програми та плани в позашкільлі повинні стати певними рекомендаціями, настановами до роботи із дітьми певного регіону, можуть розроблятися для окремої обдарованої дитини, не мають обов'язкових вимог і є переважно авторськими.

Оскільки в позашкільному навчальному закладі 90–95% навчального часу діти проводять у гуртку, то він вважається основною формою організації освітнього процесу у закладі позашкільної освіти.

А.С. Макаренко у праці «Методика виховної роботи» виклав основні позиції щодо значення гурткової роботи для формування особистості підлітків. Відомий педагог акцентував увагу на тому, що гуртки повинні бути добровільними, а дитина має право на вихід із гуртка в будь-який час. У гуртку повинна панувати дисципліна, а робота вчителя повинна бути спрямована на те, щоб зацікавити дитину і тим самим унеможливити плинність складу гуртка. Макаренко підтримував ідею створення гуртків різних напрямів: бібліотечних, драматичних, літературних, модельних, планерних, стрілецьких, фізкультурних, хорових, гуртків образотворчого мистецтва [5].

В.О. Сухомлинський зазначав: «Гуртки – важлива форма виховання. Цінність гурткової роботи полягає в тому, що кожен може протягом тривалого часу випробувати свої здібності, задатки, пробувати в конкретній справі свої схильності, знайти улюблену роботу. Без гуртків, в яких вирує допитлива думка, не можна уявити ні інтелектуального, ні емоційно-естетичного виховання. Кожен гурток – центр творчої праці і повноцінного інтелектуального життя» [11]. Відомий педагог акцентував увагу на значенні створення науково-предметних, технічних, сільськогосподарських, спортивних гуртків.

Великий тлумачний словник сучасної української мови поняття «гурток» розглядає як «організацію осіб, об'єднаних для спільної діяльності, спільних занять» [1]. А український педагогічний енциклопедичний словник поняття «гурток» визначає як традиційну форму добровільного об'єднання дітей у системі позашкільної освіти, що розширює і поглиблює предметні знання, залучає дітей до різноманітних соціокультурних видів діяльності, розширює комунікативний досвід [3]. У Законі України «Про позашкільну освіту» гурток трактується як «об'єднання учнів одного або різного віку, зацікавлених у додатковому отриманні знань» [8].

Науковець Г.П. Пустовіт визначає поняття «гурток» як «основну традиційну форму реалізації змісту навчально-виховної роботи з дітьми та молоддю в позашкільних навчальних закладах різного спрямування» [9].

Гурток – основна традиційна форма реалізації змісту позашкільної освіти і виховання учнів як у процесі вивчення окремого навчального предмета чи їх сукупності, так і різноманітних інтегрованих курсів у межах навчальних програм, затверджених МОН України, чи адаптованих навчальних програм. За своєю сутністю гурток – це специфічна спільність дітей та учнівської молоді, яка ґрунтується насамперед на добровільності, спільності інтересів, спрямованості на певний вид навчальної та практичної діяльності; середовище, де забезпечуються умови інтелектуального, духовного і фізичного розвитку дітей, реалізація їхнього творчого потенціалу в галузі позашкільної освіти і виховання та створюються комфортні умови соціальної адаптації до умов реального життя [7]. Гуртки – добровільне об'єднання учнів, що виявляють підвищений інтерес до визначеної галузі знань і прагнуть займатися практичною діяльністю. Це може бути спільне вивчення питань техніки і технології, конструювання моделей, приладів і інших пристроїв, раціоналізаторська діяльність, науковий і технічний пошук. Заняття в гуртках характеризуються наявністю програми, регулярністю, тривалістю термінів і визначеним профілем роботи [6, с. 36].

Гурток – це організація діяльності дітей, юнацтва, дорослих за їх інтересами, схильністю на добровільних засадах [12]. В узагальненому визначенні гурток розглянемо як основну форму реалізації змісту позашкільної освіти і виховання учнівської молоді, що організуються з метою поглибленого вивчення цікавого для учнів матеріалу, розкриття їхніх задатків і нахилів, талантів та обдарувань, задоволення потреб учнів у професійному самовизначенні.

Гуртки дають змогу кожному з його учасників зайнятися улюбленою справою, знайти заняття за своїми потребами. Перша найбільш важлива

вимога до гурткової роботи – це її життєздатність. До програми занять повинне включатися не тільки корисне (навчальне, розвиваюче, пізнавальне), а й дозвіллене (розважальне, емоційне, ігрове). Гурток відкриває перед дітьми великі можливості для зростання і розвитку творчих здібностей та ініціатив.

У процесі формування і становлення особистості гуртки виконують різноманітні функції:

- розширюють та поглиблюють знання дітей у тій чи іншій сфері науки, техніки, мистецтва (наприклад, гуртки математики, астрономії, комп'ютерної графіки, іноземних мов та інші);

- здійснюють професійну підготовку (наприклад, плетіння з лози, вишивання, різьблення по дереву, бісероплетіння, паперопластика, живопис, декоративний розпис, флористика та інше);

- організують дозвілля, сприяють створенню психологічної комфортності відпочинку, виконують розважально-комунікативні функції [10].

Заняття у гуртках не тільки відкривають шляхи до самореалізації, а й розширюють і поглиблюють знання та вміння, які можна використовувати у багатьох професіях. На заняттях гуртка учні розвивають та формують особливі навички, вміння користуватися різними інструментами, приладами, висловлювати свої думки, виражати емоції.

Мета проведення гуртка – зацікавити учнів предметом, задовольнити потребу й цікавість дитини до певного виду діяльності, поглибити і розширити знання, відпрацювати навички спостережень, вміння проводити експеримент, навчити естетично сприймати технічну і художню творчість та мистецтво, створити максимально комфортні умови для творчого, інтелектуального, духовного та фізичного розвитку вихованців у вільний від навчання час, що охоплює задоволення освітніх потреб та підготовку дітей до майбутнього життя [6, с. 29].

Діяльність гуртків ґрунтується на принципах добровільності та зацікавленості вихованців, спрямована на певний вид навчальної та практичної діяльності. Гурток передбачає об'єднання учнів, що мають спільний інтерес, мету, мають можливість та належні умови для максимальної реалізації інтелектуального, духовного, фізичного, емоційного, креативного розвитку, де відбувається повна соціалізація через адаптацію до умов реального життя, а також здійснюється реалізація творчого потенціалу в галузі позашкільної освіти. Педагогічна цінність гурткової роботи полягає в тому, що вона в основному зорієнтована на системне розв'язання проблеми організації вільного часу й дозвілля учнівської молоді і задовольняє її різноманітні інтереси, активізуючи пізнавальну діяльність учнів [2].

Саме гурток – найоптимальніший майданчик для розвитку внутрішніх сил дитини, джерело

її особистісного самовираження і самовдосконалення. Різноманітна за формою та напрямками позашкільна діяльність дає учням можливість проявити свою ініціативність, лідерські якості, розширити світогляд, поглибити знання, а також забезпечити виховання соціокультурної компетентності особистості. Серед основних завдань роботи гуртка – формування соціальної активності учнівської молоді. В умовах гуртка відбувається формування міжособистісних відносин (корекція соціального статусу в групі, розширення кола спілкування учнів), створюється сприятлива атмосфера, яка сприяє зниженню тривожності, ворожості, почуття незахищеності, подоланню труднощів у спілкуванні, а також зміцнює віру в себе, свої сили і можливості (сміливість, координація). Соціальний досвід, досвід ставлення особистості до світу, природи, людей, до самої себе нагромаджується в діяльності. Спільна гурткова діяльність є ефективною базою для розгортання гуманних стосунків та вчинків, налагодження морально цінних, гуманних за змістом взаємин. Залучені до такого виду діяльності діти разом вчаться взаємодіяти і жити у колективі. А педагог-позашкільник перетворює цю діяльність на особливий світ пошуку, творчості, досліджень, відкриттів та маленьких досягнень, тобто створює на кожному занятті ситуацію успіху для кожного гуртківця.

Основні завдання гурткової роботи спрямовані на:

- поглиблення розширення кругозору учнів;
- прищеплення практичних умінь і навичок;
- задоволення їхніх пізнавальних запитів та інтересів;
- розвиток творчих здібностей дітей;
- формування практичних умінь і навичок;
- сприяння в організації ефективного та неконфліктного спілкування дітей різного віку між собою;
- залучення дітей до суспільно корисної роботи;
- виховання поваги до Конституції, прав, свобод громадянина;

– виховання шанобливого ставлення до родини, людей похилого віку. Відзначимо, що мета та завдання гурткової роботи головним чином визначають функції. До найбільш вагомих функцій віднесено: розвивальну, навчальну, виховну.

Методи роботи з гуртківцями різноманітні – бесіда і розповідь учителя, практична робота, групові екскурсії тощо. Під час вивчення матеріалу проводяться дослідження, спостереження. Роботи, які виконуються в гуртку, обов'язково фіксуються за допомогою записів, зарисовок, креслень, складання колекцій виробів.

Зміст освіти має забезпечувати формування у дітей та молоді самосвідомості, розвиток компетентностей, інтеграцію особистості в національну та світову культуру. Зміст освіти має сприяти взаєморозумінню і співпраці між людьми; сприяти реалізації права дітей та молоді на вільний вибір свого освітнього маршруту, розвитку умінь і переконань.

Висновки та пропозиції. Сучасний зміст позашкільної освіти забезпечує умови для розвитку особистості дитини та самовдосконалення педагогів. Таким чином, сучасний зміст позашкільної освіти сприяє становленню особистості, формуванню її громадянської позиції, допомагає дітям та молоді усвідомити себе як громадянина України, відкриває нові інтереси, пов'язані насамперед із соціалізацією та громадянською позицією, розвиває прагнення до самореалізації та самовдосконалення в подальшому житті.

Відповідальний підхід до організації гурткової роботи сприяє всебічному, гармонійному розвитку особистості дитини та спрямовується на розширення кругозору й удосконалення особистісного потенціалу.

Функціонування гуртків у закладах позашкільної освіти є запорукою створення належних умов для задоволення потреб та інтересів вихованців. Діяльність гуртків розглядаємо як одну з основних форм організації освітнього процесу закладу позашкільної освіти, що забезпечує формування та становлення особистості дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В.Т. Бусел. Київ–Ірпінь : Перун. 2005. VIII. 1728 с.
2. Вісник позашкільля. Методичний poradnik керівника творчого учнівського об'єднання / упорядник Л. Бойко. Випуск № 7. Львів. 2011. 36 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге доповнене і виправлене. Рівне : Волинські обереги. 2011. 552 с.
4. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики : науково-методичний посібник / за ред. І.Г. Єрмакова. Запоріжжя : Центріон, 2005. 640 с.
5. Макаренко А.С. Методика организации воспитательного процесса. Сочинения. Т. 5. Москва : Изд-во АПН РСФСР. 1951. С. 9–102.
6. Мелент'єв О. Теорія і методика позашкільної освіти. Умань, Україна : Алмі. 2013. 182 с., с. 29.
7. Методичні рекомендації щодо організації гурткової роботи у школі. URL: https://gimnaziumber.at.ua/load/gurtki_fajli/robota_gurtkiv/20-1-0-70#.

8. Про позашкільну освіту : Закон України. Освіта України: нормативно-правові документи. Київ : Міленіум, 2001. С. 229–251.
9. Пустовіт Г.П. Позашкільна освіта і виховання в контексті трансформаційних процесів у суспільстві. *Позашкільна освіта та виховання*. 2006. № 1. С. 10.
10. Пустовіт Г.П. Позашкільна освіта: сутність, мета, перспективи. *Рідна школа*. 2003. № 2. С. 14–18, с. 10.
11. Сухомлинський В.О. Естетичне виховання. Вибрані твори: у 5 т. Київ : Рад. шк., 1977. Т. 4. С. 369–393.
12. Технології соціально-педагогічної роботи : навчальний посібник / За заг. ред. проф. А.Й. Капської. Київ. 2000. 372 с.

REFERENCES

1. Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayinskoyi movy: 250000 (2005) [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] / uklad. ta holov. red. V.T. Busel. Kyiv–Irpin: Perun. 2005. VIII. 1728 s. [in Ukrainian].
2. Visnyk pozashkillya. Metodychnyy poradnyk kerivnyka tvorchoho uchnivskoho obyednannya (2011) [Bulletin of extracurricular activities. Methodical guide of the head of the creative student association] / uporyadnyk L. Boyko. Vypusk No. 7. Lviv. 2011. 36 s. [in Ukrainian].
3. Honcharenko, S. U. (2011). Ukrayinskyy pedahohichnyy entsyklopedychnyy slovnyk. Vydannya druhe dopovnene i vypravlene [Ukrainian pedagogical encyclopedic dictionary]. Rivne: Volynski oberehy. 2011. 552 s. [in Ukrainian].
4. Zhyttyeva kompetentnist osobystosti: vid teorii do praktyky (2005) [Life competence of the individual: theory to practice]: naukovo-metodychnyy posibnyk / za red. I.H. Yermakova. Zaporizhzhya: Tsentrion, 2005. 640 s. [in Ukrainian].
5. Makarenko, A.S. (1951). Metodika organizatsii vospitatel'nogo protsessa [Methods of organizing the educational process]. Sochineniya. T. 5. Moskva: Izd-vo APN RSFSR. 1951. S. 9–102 [in Ukrainian].
6. Melentyev, O. (2013). Teoriya i metodyka pozashkilnoi osvity [Theory and methods of extracurricular education]. Uman, Ukrayina: Almi. 182 s., s. 29 [in Ukrainian].
7. Metodichni rekomendatsiyi shchodo orhanizatsiyi hurtkovoyi roboty u shkoli (2018) [Methodical recommendations on the organization of group work at school]. Retrieved from: https://gimnaziumber.at.ua/load/gurtki_fajli/robota_gurtkiv/20-1-0-70# [in Ukrainian].
8. Pro pozashkil'nu osvitu (2001). Zakon Ukrayiny [On out-of-school education Law of Ukraine]. Osvita Ukrayiny: Normatyvno-pravovi dokumenty. Kyiv: Milenium, 2001. S. 229–251 [in Ukrainian].
9. Pustovit, H.P. (2006). Pozashkilna osvita i vykhovannya v konteksti transformatsiynykh protsesiv u suspilstvi [Extracurricular education and upbringing in the context of transformational processes in society]. *Pozashkil'na osvita ta vykhovannya*. 2006. No. 1. S. 10 [in Ukrainian].
10. Pustovit, H.P. (2003). Pozashkilna osvita: sutnist, meta, perspektyvy [Extracurricular education: essence, purpose, prospects]. *Ridna shkola*. 2003. No. 2. S. 14–18, s. 10 [in Ukrainian].
11. Sukhomlynskyy, V.O. (1977). Estetychne vykhovannya [Aesthetic education] Vybr. tvory: u 5 t. Kyiv: Rad. shk. 1977. T. 4. S. 369–393 [in Ukrainian].
12. Tekhnolohiyi sotsialno-pedahohichnoyi roboty: navchalnyy posibnyk [Technologies of socio-pedagogical work: textbook]. Za zah. red. prof. A.Y. Kapskoyi. Kyiv. 2000. 372 s. [in Ukrainian].